

HERALDISK TIDSSKRIFT

1960 • BIND 1 • NR 2 • SIDE 76-79

Sammensatte danske adelsvåbener
„Berners Kartotek” i Rigsarkivet
Af Henrik Berner

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Sammensatte danske Adelsvåbener „Berners Kartotek” i Rigsarkivet

Af Henrik Berner

MANGE GODE heraldiske hjælpemidler på biblioteker, museer, arkiver osv. er alt for lidt kendt, hvilket kan føre til, at forskellige heraldisk interesserede dublerer hinandens arbejde, udfører de samme tidkrævende undersøgelser, og tumler med problemer, som allerede er løst, i stedet for at drage nytte af hinandens resultater.

Et af de mest særprægede og interessante heraldiske hjælpemidler i København er »Berners Kartotek« (således navngivet af dets brugere, ikke af dets ophavsmand) over sammensatte danske adelsvåbener. Heri får man detaljeret og dokumenteret besked om, hvorfor og hvornår felterne i et sammensat våben er kombineret som de er, hvad de forskellige felter eller andre dele af våbenet repræsenterer, om våbenet indeholder hentydninger til hændelser i eller uden for familien, og meget andet.

Oplysningerne i Berners Kartotek er resultatet af et meget stort og skarpsindigt heraldisk studium, og for at Kartoteket kan blive kendt og benyttet af en større kreds, har Redaktionen bedt Kartotekets fader om at fortælle om dets indhold og tilblivelse. Kartoteket består af en enkelt kasse, som udleveres ved henvendelse til læseselskabseditionen på Rigsarkivet i København.

Min heraldiske interesse fangedes allerede tidligt af de sammensatte våbener. Incitamentet hertil var uden tvivl

den artikel, min fader i 1944 skrev til »Fortid og Nutid« (Hefte 1—2, 1945): »Nogle genealogiske Studier i dansk Heraldik«.

Til brug ved udarbejdelsen af den nævnte artikel benyttedes en del kartotekskort, hvorpå de våbener, der behandledes, så at sige analyseredes. Da arbejdet var slut og artiklen færdig, kunne jeg ikke modstå fristelsen til at supplere disse kort, og det hele endte så med, at der i de følgende 5—6 år blev udarbejdet en ret righoldig samling kort — nemlig stort set omfattende så mange våbener, som jeg formåede at finde oplysninger om.

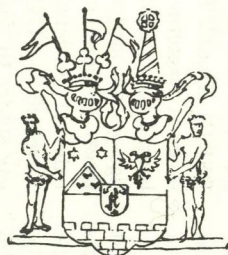
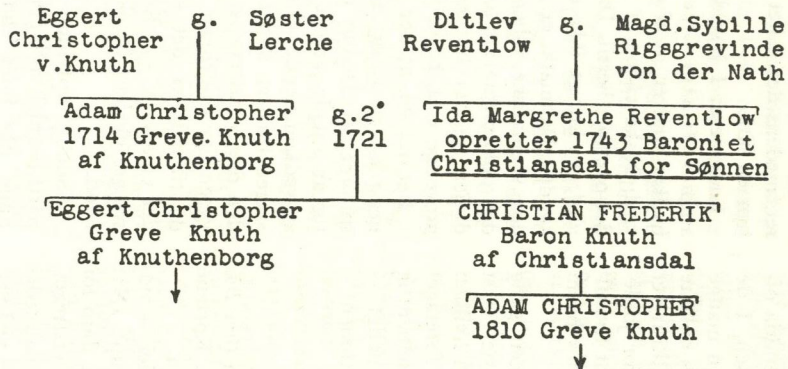
Kartoteket på Rigsarkivet består af fotografiske kopier af de originale kort, som dels er større (17 × 29 cm mod Rigsarkivets 10 × 15 cm), dels er forsynede med farvelagte våbengengivelser; desværre fremtræder især rødt og guld på de fotografiske gengivelser som mørke, næsten sorte partier. Ydermere har de originale kort den finesse, at visse oplysninger for overskuelighedens skyld er skrevet med rødt, hvilket naturligvis ikke kan fornemmes på gengivelserne.

Alligevel kan man forhåbentlig drage nytte af Rigsarkivets lille kasse med kort. Jeg er naturligvis klar over, at så godt som alle de behandlede våben ifølge sagens natur er dannede på tidspunkter, da heraldiken var enten i begyndende eller i fuldt forfald. Trods dette forekommer netop de sammensatte våbener mig at have deres særlige interesse derved, at de allerfleste af

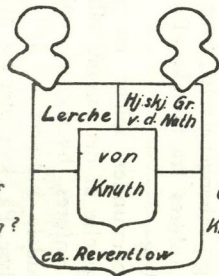
Baron Knuth af Christiansdal

Friherre-Patent 2.8.1743 for CHRISTIAN FRIDER. von K. som Baron af Christiansdal.

Bevill. 10.7.1810 for ADAM CHRISTOPHER Baron K. af Christiansdal, at føre grevelig Titel og Rang for sig og Afkom, dog at der ved hvert Tronskifte vilde være at søge kongl. Stadfæstelse paa denne Bevill.

von Knuth Reventlow

Insp. Gr. K. af Knuthenborg? Insp. Gr. K. af Knuthenborg?

ad 2°: Hj.skj. Gr. v.d.Nath: gl. A. Lex.: "En egentlig brabantisk Familie, ..., hvoraf ... 1655 den 20 November ere ophøide til Rigsgrever. ... Vaabenet er et fiirdelt Skiold med et Guld Hierteskiold, hvori en sort guldkronet flakt Ørn. Det større Skiolds første og fjerde Feldt blaat, hvori en Guld Sparre, ledsaget foroven af to Guld sexoddede Stjerner, andet og tredje Feldt rødt med fem høire Guld Spidser. Over hele Skioldet en grevelig Krone. Skioldholderne ere to opreiste Guld Løver med udrakte Tunger og dobbelte Haler. Tab. VIII No. 70"

Efter Optagelsen i Grevestanden 1810 føres oftest 3 Hjælmtegn II-I-III: I: v.Knuth, II: Lerche, III: Reventlow, Vaabenet iøvrigt uændret, Kronerne grevelige

Et af de over 300 kort med forklaring på sammensatte danske adelsvåbeners indre sammenhæng, som findes i »Berners Kartotek» på Rigsarkivet.

Sammensatte våben

dem fortæller en mere varieret historie end de gamle, usammensatte våbener, hvis eventuelle historie endda oftest falder udenfor erkendelsen. I de sammensatte våbener kan man mange gange ved en analyse af deres enkelte bestanddele så at sige se illustreret slægtskabsforhold, arvegang for jordegods eller fideicommiss'er, samt livsstilling og interesser for den, for hvem våbenet i sin tid dannedes.

Et eksempel vil nok på een gang være både tilstrækkeligt og det mest illustrerende til at antyde, på hvilken måde den nævnte analyse er foretaget og stillet op, så resultatet forhåbentlig er blevet nogenlunde overskueligt. — Følg venligst med på illustrationen!

Gennemgang af et Kort

Øverst anføres våbenets navn (her *Baron Knuth af Christiansdal*). Kortene er opstillet i alfabetisk orden.

Dernæst følger et par linier — udskrevet fra Thiset & Wittrup: »Nyt dansk Adelsleksikon« — hvor dato for patentets udstedelse er understreget, mens den, for hvem våbenet dannedes — »Erhververen« — fremhæves ved versaler.

Umiddelbart herunder, til venstre på kortet findes en (på originalen farvelagt) våbengengivelse; hvor intet andet anføres fra Storck: »Dansk Vaabenbog«.

Nedenunder følger en skematisk gengivelse af det samme våben, hvor der anføres, hvorfra de enkelte bestanddele hidrører — den egentlige analyse. På eksemplet ses, at der i hovedskjoldets nederste felt forekommer det lille ord »ca.« foran *Reventlow*. Dette angiver — her som på alle de øvrige våbenkort — at der ikke er tale om en nøjagtig overførelse af *Reventlow*-våbenet, men at der er foretaget

en i denne forbindelse uvæsentlig ændring, her således, at »muren« er vandre- ret, medens den i det oprindelige våben er skrå.

Endvidere: I hovedskjoldets 2. felt anføres »*Hj.skj.*« *Greve von der Nath*, hvilket angiver, at af det sammensatte v. d. N'ske våben er kun hjerteskjoldet overført hertil. Da våbenet *Greve v. d. N.* iøvrigt ikke er officielt anerkendt i Danmark, er der til højre for den skematiske våbengengivelse meddelt dokumentation for, at det virkelig drejer sig om hjerteskjoldet fra det grevelige v. d. N'ske våben.

Det vil ses, at der på skjoldholder- nes plads er anført et »insp.« (= inspireret af). Denne vending benyttes for at antyde, at det vel må antages, at vedkommende våbenbestanddel er »taget fra« et andet våben, men at den dog »undervejs« er undergået ret væsentlige ændringer. I det foreliggende tilfælde er det køllernes stilling, der er ændret — i Knuthenborglinien svinges de *bort* fra skjoldet i fravendt hånd.

Endelig opfyldes kortets centrale parti normalt af en genealogisk udredning; når intet andet nævnes, efter »Danmarks Adels Aarboeg«s stamtavler. I nærværende tilfælde redegøres for erhververen, CHRISTIAN FREDERIK Knuth's familieskab med personer af slægterne Knuth af Knuthenborg, Lerche, Reventlow og v. d. Nath, ligesom det med understregning fremhæves, at baroniet Christiansdal oprettedes af moderen — *Ida Margrethe Reventlow* — 1743, hvilket naturligvis gav stødet til dannelsen samme år af det omhandlede, sammensatte våben.

Nogle af våbenkortene bringer yderligere oplysninger, som i de enkelte tilfælde skønnedes af interesse for de pågældende våbeners analyse. Herom henvises til selve kartotekets kort.

Kartoteket

Om kartoteket kan iøvrigt følgende oplyses: Forrest findes som en slags indledning nogle kort med »brugsanvisning«, samt liste over anvendte forkortelser.

Dernæst følger de egentlige våbenkort, som nævnt alfabetisk opstillede, og omhandlende ialt 304 danske adelsvåbener, for langt de flestes vedkommende sammensatte og officielt anerkendte. Nogle enkelte udenfor disse kategorier er medtaget, når de ved deres hyppige forekomst (f. eks. i seglsamlinger og lign.) med en vis ret kunne skønnes at have været almindeligt anerkendte og benyttede af den danske adel. For at lette overblikket er ved hvert »bogstav« anbragt et kort med »indholdsfortegnelse« for vedkommende bogstav.

Bagest i samlingen findes ialt 17 »Bilag«, dvs. kort med oversigter over forskellige grupper af patenter, hvis erhververe er indbyrdes beslægtede eller på anden vis nøjere sammenknyttede.

Det kan muligvis interessere at høre, at af de ca. 1800 danske adelsvåbener anser jeg de ca. 550 for sammensatte. Når kartoteket således omfatter ialt 304 våbener, kan det udledes, at det er lykkedes — helt eller delvis — at

analysere godt halvdelen. Resten har jeg ikke kunnet klare. Denne rest består væsentligst af våbener dannede kort efter enevældens indførelse (Christian V's tid, specielt »Våbenbrevslægtterne«), da det kom på mode, at våbener skulle være sammensatte. De forskellige felter har formentlig ofte ingen anden begrundelse end denne mode, og er derfor nærmest umulige at »forklare«. Det skulle glæde mig, om nogen kan udfylde nogle af de desværre ret talrige huller.

Som afslutning skal lige nævnes, at samlingens to ældste sammensatte våbener er fra ca. 1550: *Lykke* (Munk), kvadreret af Mus (af Stenalt) og (Vinaranke-) Munk, og fra 1560: *Hørby*, tværdelt af Hørby og Kjørning (erhververens fædrene og mødrene slægter), mens det yngste er *Greve Knuth-Winterfeldt* fra 1942. Det formentlig interessanteste er *Baron Selby* fra 1796, som desværre ikke kan tages til indtægt for Danmark, idet det er dannet efter de såre udviklede engelske heraldiske regler, hvorved våbenet for den indviede illustrerer flere generationers giftermål med medlemmer af uddøde slægter. Det mest komplicerede våben, *Greve af Danneskiold-Løwendal*, 1786, er samtidig det eneste med hoved-, midter-, hjerte- og navleskjold.

Danske Kommunevåbener

For første gang er samtlige danske kommune- og amtskommunevåbener, i alt ca. 200, blevet publiceret samlet, oven i købet i farver.

Det sker i årets *Hvem-Hvad-Hvor*, da. kr. 8.50. Våbenerne er ordnet på en ny måde, nemlig *kronologisk*, hvilket giver tavlerne en ekstra attraktion. Dertil en indledning og et alfabetisk register med oplysninger om hvert enkelt våbens historie og indhold.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.